

ARNE FÄLTHEIM:

Vart går Zaire?

Zaire, det väldiga landet i Afrikas centrum, har trots enastående naturresurser, som borde gjort det till Sydafrikas ekonomiska jämlike, sjunkit ned till världsfattigdomens bottenkikt på grund av president Mobutus kvartsekellånga despotiska vinstyre. Nu är räkenskapens tid inne för honom men oppositionen inger föga hopp.

Arne Fältheim, som vistats i landet i sommar, förutspår mycken dramatik och turbulens, kanske något värre, utöver vad som redan inträffat och bedömer landets framtid som högradigt osäker.

Arne Fältheim har varit ambasadör i bl a en rad afrikanska länder.

Få länder i världen uppvisar en sådan spännvidd mellan ekonomisk potential och reell utvecklingsnivå som Zaire, tidigare belgiska Kongo. Detta väldiga land i centrum av Afrika, fem gånger så stort som Sverige eller lika stort som hela Västeuropa, med en befolkning på bortåt 40 miljoner, har begåvats med enastående naturresurser av alla de slag, som borde fört det till en ekonomisk stormaktsställning i Afrika fullt i paritet med Sydafrika. I stället har det sedan självständigheten 1960 sjunkit ned till att bli ett av världens allra fattigaste länder.

Hur har det kunnat gå så illa?

En del av förklaringen är att under kolonialepoken från 1885 fram till självständigheten anpassades landets infrastruktur och ekonomi främst till att förse belgiska företag med råvaror. Samtidigt lyftes dock befolkningen sakta men säkert upp mot civilisation. Analfabetismen eliminerades t ex raskare här än i andra kolonialvärlden i Afrika. Belgien satsade emellertid länge helt på primärundervisning och först 1954 invigdes ett då imponerande universitet (idag en dyster skugga av sin forna storhet) utanför dåvarande huvudstaden Léopoldville, numera Kinshasa. Belgien trodde sig ännu ha gott om tid att fullborda en utveckling som skulle sätta en sedermera självständig stat i stånd att stå stadigt på egna ben. Den snabba avvecklingen av de franska och brittiska kolonialvärlden under de Gaulles respektive MacMillan's ledning tog helt enkelt Belgien på sängen. Svåra kravaller i Léopoldville accelererade ytterligare förloppet. Självständigheten inleddes därför med fem mörka år av kaos, våld, stundtals inbördeskrig, FN-intervention mot utbrytareprovinsen Ka-

tanga, då Dag Hammarskjöld mötte sin död och betydande bl a svenska militärstyrkor deltog. Denna dystra epok slutade med att dåvarande arméchefen Mobutu grep makten. Den besitter han ännu idag, 26 år senare. Åtskilligt tyder dock på att hans tid nu snart är ute.

Mobutus politik

Mobutu har styrt landet med järnhand och undanröjt åtskilliga av sina politiska motståndare med grymma metoder, varom Amnesty International regelbundet kunnat vittna. Andra opponenter har omvänt med materiella fördelar. Mobutu har visat sig överlägset skicklig att befästa sin ställning bl a genom täta regeringsskiften och en väl omhuldad maktelit. Landets ekonomiska skötsel och befolkningens välförhållanden har däremot varit honom likgiltiga, samtidigt som hans personliga förmögenhet och slöseri antagit groteska proportioner. Ideologiskt är han svårplacerad förutom att han utgör ett typexempel på kleptokrati. Den "autencitetspolitik" han lancerade 1971 var relativt oskyldig: landets medborgare tvingades byta sina europeiska namn mot afrikanska, Kongo döptes om till Zaire, det blev förbjudet att bära västerländska kläder inklusive slips och i stället infördes en dress i Mao-stil etc. Direkt förödande var däremot den samtida "zairiseringen" av alla utlandsägda företag som antingen förstatligades eller övergick till enskilda inhemska ägare.

Samtidigt infördes en ny ekonomisk politik med storvulna planer på att industrialisera landet genom ett fåtal gigantiska projekt. Staten fick på detta sätt en dominerande ekonomisk planeringsroll

som den var sällsynt illa skickad att axla. Avsikten var att Zaire skulle bli en storexportör av stål, energi och olja i regionen, men satsningen slutade i fiasko. Utländska krediter finansierade denna gigantmani och landet släpar sedan dess på en enorm skuldbörda.

Parallellt med denna utveckling antog personkulten kring Mobutu ömsom löjväckande men ömsom skrämmande proportioner.

Zaires allt sjukare ekonomi försämrades under hela 1980-talet. Levnadsstandarden fortsatte att sjunka och misären i framför allt de snabbt växande städerna tilltog. För att få nya lån från IMF och Världsbanken måste Mobutu söka nödtorftigt sanera ekonomin genom åtstramningar, vilket ledde till våldsamma studentkravaller i huvudstaden i slutet av 1989.

Zaires ställning har förändrats

Vid samma tidpunkt inleddes det epokgörande händelseförlopp i Europa som innebar det kalla krigets slut. Därmed reducerades på ett drastiskt sätt Mobutus möjligheter att trots alla sina defekter kunna räkna på visst stöd från Väst. Mobutus utrikespolitik hade genom åren varit utpräglat västvänlig och Väst hade å sin sida betraktat Zaire som en strategisk tillgång ej blott på grund av landets viktiga mineraltillgångar utan främst geopolitiskt. När inbördeskriget i Angola inleddes 1975 och sovjetiska vapen och "rådgivare" jämte kubanska trupper i tiotusental ryckte in till stöd för landets kommunistiska regim fann USA angeläget att backa upp gerillarörelsen Unita med vapen, vilket enklast kunde ske via flyg-

Vad är Zaire?

baser som Mobutu ställde till förfogande. Fredsuppgörelsen först i Namibia och nyligen i Angola samt de allt vänskapligare relationerna mellan Washington och Moskva har sedan dess kraftigt minskat Zaires strategiska betydelse i regionen. Därtill kommer att Mobutus förhållande till den alltjämt mycket betydelsefulla forna kolonialmakten Belgien dramatiskt försämrats de senaste åren. Efter en massaker på studenter i Lubumbashi i landets sydöstra del krävde Belgien att en internationell undersökningskommission skulle få utreda tragedins omfattning, vilket misshagade Mobutu i så hög grad att han lät stänga flertalet belgiska konsulat, halverade SABENA:s flygningar samt utvisade samtliga 700 belgiska biståndsarbetare.

Som den förslagne politiker Mobutu är insåg han dock våren 1990 att Zaires ställning i världen förändrats och att det gällde att göra regimen mera salongsfärdig för att ej riskera total isolering. I ett historiskt tal till nationen tillkännagav han att hädanefter skulle tre politiska partier tillåtas, varav ett skulle vara det dittills allennarådande "Mouvement populaire de la révolution", i vilken samtliga medborgare dittills automatiskt inträtt vid födseln. Val skulle hållas under 1991, konstitutionen skulle ändras, fria fackföreningar och verkligt fri press tillåtas. För att konkret inskräpa att en ny era inletts tillade Mobutu att han ej såg något hinder för invånarna att hädanefter bära västerländska kläder — vilket lett till att slips numeras som ett oppositionstecken mot Mobutu. En riklig pressflora började också blomma och journalisterna tävlar nu förtjusta om att beteckna Mobutu med nedsettande epitet.

Nationalkonferensen

Viktigare är dock att Mobutu steg för steg nödgats acceptera oppositionens allt högljuddare krav på en "nationalkonferens" för att styra demokratiseringsprocessen. En sådan företeelse är på modet litet varstans i Afrika och har bl a under vårens lopp ägt rum i grannstaten Kongo. Mobutus brist på entusiasm kan blott ha ökat när han dagligen i TV-rutan kunnat bevittna hur hans kommunistiska diktatorskollega på andra sidan floden — blott tre kilometer skiljer de bägge huvudstäderna Brazzaville och Kinshasa — malträterats av den kongolesiska oppositionen vid nationalkonferensen där för att slutligen reduceras till en ren staffagefigur. Samtidigt har skådespelet ingjutit nytt mod i den zairiska oppositionen.

Efter många krumbukter kom trots allt en nationalkonferens igång i Kinshasa i augusti men mötte snart så gott som oöverstigliga svårigheter. Under tiden förvärrades det redan katastrofartade ekonomiska förfallet. Arméns uteblivna löner blev den tändande gnistan för den förhärjande plundring och blodsutgjutelse som främst Kinshasa utsattes för i slutet av september. Tack vare snabba franska och belgiska truppinsatser kunde lugnet nödtorftigt återställas och västerlänningarna evakueras. Men dessa trupper kommer att snart återkallas för att ej insnärjas i det inrikespolitiska spelet.

När detta skrivs i början av oktober ter sig därför Zaires framtid högradigt osäker. Mobutu har ingalunda givit upp. Redan före nationalkonferensen försökte han in i det sista få till stånd en nationell samlingsregering ägnad att dämpa kändisvallet under konferensen. Oppositionsledarna var ej helt ovilliga men ställ-

de krav på autonomi att sköta dels ekonomi och finanser — Mobutus självsvåld med landets kassakista måste upphöra — dels utrikespolitiken — säkert främst för att snarast normalisera förbindelserna med den tidigare store biståndsgivaren Belgien. På dessa två krav stupade överläggningarna då. Måhända får Mobutu nu ge efter, men det kommer att ske tum för tum.

Överläggningarna om någon form av samlingsregering, endosserad av nationalkonferensen, äger rum i ett klimat som i än högre grad än tidigare kännetecknas av lurpassningar, intriger, misstänksamhet och försåt. Nationalkonferensen framstår också allt mer som en oframkomlig väg mot demokrati i ett så komplicerat land som Zaire. Den är föga representativ, har inte föregåtts av några demokratiska val och verkar på papperet att ge Mobutu en betryggande majoritet bland de 2 850 delegaterna. 750 av dem representerar nämligen den offentliga förvaltningen, 1 100 "la société civile" d v s olika yrkessammanslutningar etc. 100 inbjuds som "personligheter" och slutligen kommer 900 från de politiska partierna, där ett fåtal verkliga oppositionspartier trängs med ett otal, ofta av Mobutu subventionerade, grupperingar. Allt som allt finns nämligen numera 230 partier — man befinner sig verkligen långt från de av Mobutu ursprungligen anbefallda tre. Men i synnerhet efter den senaste tidens händelser har Mobutu trots allt säkert svårt att hålla en sådan konferens under kontroll och slippa utsättas för en sådan förödmjukande storbyk av regimens försyndelser som kollegan i Brazzaville fick utstå. Idag hjälper kanske också föga att Mobutu vid behov kan plocka fram dossier om mot-

ståndarnas egna förlöpningar. Zaire har under ett kvartsekel av Mobutustyre haft 43 regeringar, vilket innebär att nära nog alla toppolitikerna som nu kräver regimändring själva sitter djupt i korruptionsmeten.

Det var i somras trist att konstatera att nära nog ingen av de talrika utländska observatörerna Kinshasa tilltrorde "den verkliga oppositionen" någon förmåga att på ett ansvarsfullt sätt överta ledningen av landet. Den saknar program, dess enda mål var att få bort Mobutu från makten, "sedan skall vi nog presentera ett program". Misstankarna var starka att oppositionsledarna blott eftertraktade att själva installera sig vid köttgrytorna för att snabbast möjligt — de är mestadels i Mobutus ålder d v s drygt 60 år — börja roffa åt sig för egen räkning. Det är fö en av de många paradoxerna i detta säregna land att ett så ungt folk, som alltsedan självständigheten utvecklat en omfattande klass av intellektuella, fortfarande faller tillbaka på samma ledargarnityr som för trettio år sedan.

Hur blir framtiden?

Idealscenariet för Zaires närmaste framtid tycktes ännu i somras för såväl de utländska observatörerna som oppositionsledarna vara att Mobutu ej skulle helt försvinna genom t ex frivillig exil, ty då skulle landet starkt riskera en upprepning av de tragiska åren strax efter självständigheten. Till Mobutus få förtjänster räknades att han förmått hålla samman detta väldiga land under fredliga förhållanden — om än till ett högt pris. I Kinshasa följde regeringen med spänd uppmärksamhet om Eritrea skulle bryta sig ur Etiopien och bli

en självständig stat. Då skulle ett farligt prejudikat skapas i Afrika med dess många artificiella men hittills sakrosankta gränser och för Zaires del — landet inrymmer bortåt 300 etniska grupper — kunna på nytt aktualisera bl a Katanga-problematiken. Nej idealet ansågs snarare vara att Mobutu under i vart fall en övergångsperiod — hans sjuåriga presidentmandat utlöper nu i december men skulle då kunna förlängas en kortare tid — skulle nöja sig med att vara konstitutionell president utan egentliga maktbefogenheter och överlåta åt en regering av teknokrater — skickliga sådana saknas ej — att få rätsida på landets ekonomi, vilket kanske skulle

kräva bortåt tio år. Men knappast någon tilltrorde då Mobutu sådan klokhet. Diktatorer avstår ytterligt sällan frivilligt från makten.

Att skissera katastrofscenarier för Zaire är ingen konst. Att söka teckna något som skulle föra landet och dess plågade invånare mot en bättre era är långt svårare och därtill — inom överblickbar framtid — orealistiskt. Det är en ringa tröst att med hänsyn till landets storlek, läge och ekonomiska betydelse har man svårt tro att Väst skulle kunna möta kaos och inbördeskrig där med samma likgiltighet som när det gällt Liberia och Somalia.